

petko vojnić purčar

b-7528827

Jedna nova generacija srpskih prozaista iz dana u dan sve jasnije i vedrije pokazuje i dokazuje svoju zrelost i vrednost. Mlada srpska proza u ovom trenutku svakom, iole radoznalijem meritoru književnih ostvarenja, pruža garanciju da dugo i zacelo plodonosno poverenje u imena nekoliko pisaca, koji su već sad, neporecivo, ispisali priovedačke stranice koje stoje netom uz najbolje trenutke novije srpske priovedeke. Prve i ponajzavišće sponje tog nevelikog lanca imena bili su Vidosav Stevanović, Slavko Lebedinski, Ljubiša Jeremić, Milisav Savić i Petko Vojnić Purčar. Na nesreću ovi pisci, u šturm i odveć nerazumljivim izdavačkim vremenima, nisu našli na razumevanje onih koji bi ukoričenjem njihovih maštarija pružili priliku čitaocu da se upozna celovitije sa njihovim delom. Jedan Vidosav Stevanović, kakvog li čuda, još nema knjigu proze, Ljubiša Jeremić je prošao nezapaženo u skromnoj i neprestencioznoj ediciji *Vidika* koja i sama čeka *Jutro mudrije*, a Petko Vojnić Purčar objavio je knjigu priovedeke u Subotici svesno pristavlji na sužavanje njenog mogućeg čitalačkog prostora. Kvalitet njegove knjige daje nam za pravo da posumnjamo u sluh i njih velikih izdavača.

Vojnićeva knjiga *Svetovi i satovi* (Osvit, Subotica 1967.) donela je d'uzan svet ljudskih sreća koje se poput bezbrojnih i bescriveljivih pravi sažimaju u jedan užan fokus: grad severni, Panograd, grad sveski i ipak panonski, gde je ceo jedan ljudski kosmos, ceo smisao i besmisao opstojanja u jednom svetu koji je koliko postojeći toliko i nesvaran. Ti Vojnićevi ljudi, otelotvoreni izuzetno osetljivom i svevidećom kićicom,

ODLAZAK PAULINE PLAVŠIĆ

petko vojnić purčar

ADAM DRUGI

Prvo što primeti behu musave zavesu nepromjenjene od prošli put. Tuga hotelsko-moteljskog stanovanja. Na dodyornička, azijatska klanjanja i smeškove motelskog osoblja se navikla, mada zna da nisu upućeni samo njoj. Uvek se pitala nisu li te nasmešene maske navlačene po potrebi da bi se „partnerici“ uvaženog i stalnog gosta izišlo u susret, da bi se osećao domaćinski ambijent? Ili su to lica-skrivalice za češća tiha banjenja i momkovanja njihovog stalnog klijenta čiju intimitu naravno ne mogu da poruše diskretni maniri diskretnih domaćina? A Lozija Šumar doista zna da zainteresuje, fascinira, zavlađa ljudima i bez pritiska, često i bez reči, da ih povuče za sobom nevidljivim koncima kojih se drže, omamljeni posrću ponekad i protivniku koji se beskrivo i uzaludno opiru njegovim zamislama. Zrnca ludosti mu ne odriju ni oni koji mu se javno dive ni oni koji ga potajno, iz straha, mrze. Kad bi se ta zrnca možda, pomici Paulina posmatrajući Šumareva pločasta leđa nad lavaboom, ti izvori ogromnog psihološkog nabroja mogli raslojiti, raspolutiti, možda bi bilo lakše objasniti magnetno dejstvo jedinke na masu, uzajamno privlačenje, obostranu izmenu nevidljive energije. Paulina osloni lice na mokro Lozijino rame ne uklopivši se dobro u kompoziciju u ogledalu. Da li bi imao snage da napoleonuje kad bi znao unapred za svoj kraj? Lozija stresne vodu sa prstiju kratko, trzavičavo se nasmeja. Mala moja, Pau, ti brbljaš koještarije. Kakve su to psihološko-metafizičke pretpostavke? Plašim se da ti tvoje vanredne studije ne pobrakuju neke osnovne, već izbistrene stvari. Odakle ti ideja da zamenuješ jednog Napoleona sa jednim komunistom? To mu dode kao zamena teze, kao da menjaš krompir za piljke. U pravu sam ja što teže propuštam u svoju fabriku i psihologe i sociologe i još poneku sortu ljudi. Paulina, uvredena, preplanula odjednom crvenilom, otpusti mokro Lozijino telo i obrisa maramicom prste. Rekao si „svoju“ fabriku? Protrlja se peškirom, nemarno, kao da je prečuo njenu upadicu, mada Paulina predosetila da ga je dirnula u osetljivi deo, da se baš nemarnošću brani i skriva, poznaće ga u tim stanjima, čutnja i neosetljivosti su mu i samom najmrškije, pribira se, ljuti se na sebe i samosmiruje, pokazani bes bi potvrdio

njene reči, Briga mene za staromodnu i današnju terminologiju. Nisu važni precizni termini, već ono stvarno što jeste u odnosu radnik — fabrika, direktor — radnik, kolektiv — direktor. Priznajem da nisam danas ono što jesam samo zato što sam to želeo, već i zato što sam to, jednim delom, i morao. Zar radnik ne kaže idem u „svoju“ fabriku? A možda neće biti ni dobro dok se sve to toliko ne odomači da mislimo da odlazimo u fabriku kao u ličnu, privatnu fabriku. Ni sam ne znam kako bi bilo najbolje. Draga Pau, ti o ovim problemima možeš samo uprazno teoretišati, a to i činiš. Okanimo se ovog razgovora. Tebi sam obećao. Kad dovršiš tu svoju „psihologiju“, potruditi se da se zaposliš u našoj fabriki. Mislim da nije problem u psihologiji rada i radnika, već u samom radu i organizaciji bez psihologiziranja. Zasukani rukavi, srce i volja, to je ključ svakog dobrog radnika, svake uspešne fabrike. Malo parole od Šumara — lole, izrimuje u sebi Paulina. Šumar oseti da mu se podsmeva, ali nastavi. Neke još nerazjašnjene pojave osećam znatno šire. Vidim u njima sudaranje kapitalističkog kapitala, da ga tako nazovem, i socijalističkog kapitala. Tu je problem. Za njega se treba pripremati, upoznavati ga i savladavati, draga Pau. Ali to su već ekonomističke varijante u koje se ne razumeš i ne želim te njima zamarati. Nego mi reci šta ima novog kod tebe? Izdržava li snaš — Kocin stomak naletje vina i rakije? Paulinu razljuti skretanje razgovora, uvredi je što Šumar izbegava oštreni dijalog sa njom. Kao uvek. Poštuje u njoj ženu koja mu se dopada, ali ne i ravnopravnog sagovornika. Jednom joj je rekao da ne brka intimu i politiku. Tako nešto. Iždikali, naivni idealist. Tako nešto mu je odgovorila. Da li on uopšte shvata energičniju, emancipovaniju ženu? Plaš me muške žene bez brkova — uzrečica mu je ponekad. Politička kokoška, govorio joj za jednu ženu — političarku čiju tvrdoglavost i mušku upornost naziva usedelačkom afekcijom, iživljavanjem usedelačkih hirova u politici. A politika mora biti bez hirova, kao tur bez čirova da bi se na njemu moglo dobro, ljudski sedeti. Oduševljavali su ga kao dečaka vlastiti rimovani sofizmi, mada bi ih ubrzao zaboravlja. Politika bez hirova, kao tur bez čirova, ponovo bi u prigodnim situacijama, namerno izmuckujući poredbenu reč. Ako i ne zaboravi svoju uzrečicu, začuti sam i povuče je na vreme iz opticanja kao izlizani novac. Istim ljudima, istom skupu je ni slučajno ne kazuje dva puta. U to se Paulina uveri. Šumarevo duhovitosti se istinski dive neduhoviti ljudi za koje on predstavljaše vrhunac usmene mudrosti. Dodvorice se smeškaju i potvrđuju i Šumareve neduhovitosti. A redi javni, i brojniji, prikriveni protivnici, ako nisu nalazili dublji smisao njegovih opaski, ne poricahu mu originalnost, a i zanimljivost aktuelnosti. Zlobniji su naizgled prihvatali izreke, koristili se taktkom bumeranga i usmeravali im dejstvo na samog autora. Politika bez hirova, kao tur bez čirova, ponovi Šumar u jednom izletničkom skupu i Paulina primeti čoveka u šarenoj košulji kako bezobrazno potvrđuje glavom, pipka Šumara po turu i pita bole li ga čirovi? Šumar se pribrao teč kada je skup prasnuo u smeh, nezadrživ kao plima, rušeci obzire prema moćnom i ciničnom sofisti. On se smušenom priključi horu smejača, preteći kažiprstom čoveku u šarenoj košulji. Znam ja zašto to činiš, govoriti kroz smeh Šumar, znam dobro, i njih dvojica se jače zasmejaše zbljeni tajnom koju su

književni imenik

pero zubac

obeznađeni tumornom dosadom prostora, promiču gradom poput lelujavih senki, u trenucima toliko stvarni i životni a potom, tih, u svojim maštajama presudno izdignuti iznad lice da bi joj bili deo. Cela Vojničeva knjiga, u prvi mah, ostavlja dilemu: da li je njen svet stvaran, realan ili je sve za jednu dovoljno visoku skalu izdignuto nad šturm i belodanim bezčarima provincije. Tek potom, kada junak po junak prodru **gumastim** asvatom Panograda, čitaoca se doima teška istina njihove krvave životnosti, njihove nemoći da ne budu zemni, da ne budu ljudi, obični, nefrani, svesni svoj praha i straha sred svela koji je za njih premali. Tim **provincijskim sivilom** promaknuće vesela spodoba Grka Simonidesa u čijem vapnjom „J'aime beacoup la mere, j'aime beacoup L' Adriatiqe“ ima tračak njegove sudbinske vezanosti za slučajni prostor u kome će većito ostati, nesmirljiv ali nekim nitima, koje Vojnič Purčar poput precizne pletilje krili između svih prolaznika u njegovom svetu, neumitno vezan za prostor iz kojeg se ne može izmaći. Takođe, njegov izuzeleno ljupki lik dečaka koji u rasutoj gradanskoj, dekadentnoj porodici ne nalazi smireja, u bekstvu bez cilja dodeljače samo, slučajem, da predgrađa dimljivom panogradskom lokomotivom da bi se vratio čamci koje nije svestan. Dakle, likovi Vojničevi sputani su nevidljivim spregama ravnicaškog predela u kome su zatečeni. Njihova nemoć bega poprima širu dimenziju nemoći ishoda iz čame koju sami stvaraju. Ceo Panograd je jedna sitna ključaonica kroz koju svako zaviruje svakoga, nijedan

ostali samo naslučivali. Kasnije joj Šumar razjasni: čovek u šarenoj košulji je ljubavnik „političke kokoške“.

Paulina pokuša da uvredi Šumara, Naravno, ti nikada ne bi pišao moždi li snaš — Kocu salašarska samota i starost? Oseti da neuverljivo izgovara patetičnu optužbu. Šumar se smeškao i prekorno vrteo glamom, Niski udarci, draga, čime sam ih zasluzio? Zastade, suv, rumen od trljanja krtim peškirom, rutav po rukama i prsima, zablenut kao udarenio štene. Paulina pomisli, Izazvaše ga, eto, obične reči, izmišljena optužba. To ga možda i zabilo. Šumar se neuverljivo, mucavo počea braniti, Ako se šalim na račun snaš — Kocinog pijenja, to ne znači da je napadam i da mi nije simpatična. Naprotiv. Paulina napravi grimsu, pučne usname kao da je odgovor ne zadovoljava, htede reći „Vi, matori“, prednjim Zubima zadrži rečenicu, istopi je u pljuvački, i samo coknu jezikom. Šumar pomisli da će da pljune, Došao ti je novi kolega? — Onaj novi Adam? Šumar se podmesešljivo užurba, Zar si i njega tako nazval? Ti si luda. Zapravo, drugi će to jednom pomisliti. I šta je na to rekao momak? Paulina načini kratku pauzu kao da se doseće rečenog, Ništa. Cutao je zabezečnut kao i ti prvi put. — Je li neki šmoljan? — Ne izgleda. A možda i jeste. Ne znam. Paulina se seti da mora navratiti u Panograd do Jare. Tamo će i spavati. Šumar, neveseo, upita, bez insistiranja, Nećeš ostati sa mnom na večeri? Nećeš da te odbacim kolima do grada? Paulina zanjeće glamom, hitro kao da ubacuje lopte u koš, pokupi stvarčice sa ormančića i stola, zaklopi tašnu. Samo da znaš, Adame, da mi se ovo mesto mnogo ne dopada. Šumar uzdahne, kašljucne, Ni meni naročito, Pau, ali sama znaš da smo nailazili i na gora. Paulina ga poljubi iza uva, u traku sede kose, Gospode, pomisli, ovaj čovek je ostareo. Starac koji je sprao šminku.

PANOGRADSKE REKLAME — — — — — Paulina smetnu s uma tanjire i starudije koju kupovaše za Jaru u selu i po salašima. Iza zavesne ugleda ulična svetla, farove automobila, neonske reklame koje žmigaju neprimičevane od parova i stešnjenih šetača najprometnije panogradiske ulice. Jara kao na dlanu ima pogled i uvid u svet, najčešće mlađi, pomisli Paulina, koji još nije zabremzan televizijskim aparatima. Oni još nisu vernici svaštarske i površne religije kojoj se nehotično klanjavaju i priklanjaju ostali, izvan ove prozorske lupe. A tako mišljene razlike bi trebalo da produbi, razdvoji i možda pokaže ono što je egzaktni simptom, izvesna zakonitost, i ono što je još uvek, ili što već nije, kreacija, ilustrovati i ličnim impresijama, iskustvom, prilagoditi i stil toj dosta neuvhvatljivoj materiji. To reče i Jari. Jara ništa ne razumeđe govoreći joj da se ostavi budiboksnama te psihopatološke filozofancije. Skrene razgovor na zadnji model haljine koji je našla u Elleu. Paulina prelista modni časopis, odabere za sebe jedan model, domisli kako će detaljima, faltama na levoj strani grupi i ušivanjem paspula od ručno otkanog platna, razbiti konfekciju monotoniju, i dobiti elegantnu haljinu za jesenje izlasku. Kaza to i Jari koju ushiti zamisao, Eto, takvu te volim, kad raspravlja

život i nijedna ljubav ne može proći da ne bude proganjana ubraćnom radoznalošću ljudi koji su osuđeni jedan na drugoga. Suludi profesor Tanašije, slikar famošnji, pali svoje slike na očigled svetline, raznorazne i raznorazne, jer ta svetlina polaze pravo na njegovo ludilo kao i na njegove trenutke smiraja.

Pisac je i sam, u najboljoj svojoj priповeci **Zamišljana**, koja ide u red najboljih ostvarenja nove srpske proze, odredio sebi ulogu **hroničara postupaka, života i duša ovih ljudi**. Njegov divni lik Velikog Mandarasa Hipnoziusa Huana de Mirroa, šarlataša koji dolazi u Panograd da na pozornici odredi sudbine ljudima s kojima se poigravao, određice i dečaku, koji se bezuspšno opiraо, da bude hroničar sudbina ljudi koji su na pozornici doživeli drugačiji i drugi život. Predodređen moćnim Mandarastovim očima za beležnika života, pisac dosledno pravi hroniku Ravnograda. **Svetovi i satovi**, na primer, nastavljaju se na **Zamišljana**; ljudi promiču sa svojim raznoraznim interesovanjima, svaki svet za sebe, a kobni satovi mere njihovo trajanje dok ne prenahču. No, Vojnič nije samo hroničar, on nastoji da bude i svedok svega što se zviba. Jer: „Ne želim biti hroničar, znam samo da sam svedok i da sam često odlazio na taj zeleno falasavi prostor i skriven posmatrao oca“. U priči **Kazna** akter priče predstavlja se kao svedok sopstvenog rođenja: „Majka i ja smo osećali različite bolove po istim delovima tela i čuli kako Gizika grdi lošim akcentom oca i njegove prijatelje, koji joj odgovaraju mumlanjem i grotanjem“. Želja je svedočenjem u svemu što se zviba prenosi se i na piščev stil: on ima izvršnu opservaciju, ništa značajno mu ne promiče, poređenja su mu izvrsna, čudna, u prvi mah apartna, rečenica titrava, sva u naponu kada da će da se prekine, kao što svakog trena može da se prekine bivstvovanje nekog od njegovih junaka. A vreme je vreme ovo. Tako su i ljudi ili beskraino obični kao vesela trojka iz **Kazne** ili neshvaljivi kao profesor slikanja Tanašije Gajici.

Taj Panograd, još pomalo starinski, odeždinski, naforski; taj Panograd prečanski i gospodski, u Vojničevim prozama postaje grad u kome ničeg nema da se ne bi baš tu moglo zbiti. Dakle, prostor, ma koliko mal bio, dovoljan je za jasnu sliku svesvetskog sukoba, Jer je, prema Vojniču, svaki čovek kosmos, i svaka sudbina velika sudbina.

A pored majstorske izvođenja sudbina iz anonimnosti, davanja im ljudskog, neprocjenjivog značaja; pored tog hroničarenja iz srca varoši na kraju sveta u centru sveta, Vojnič, izuzetno darovit i maštovit pisac, ume da napravi babiljevski končinu minijatuру poput proze **Negde, u prolazu...** Prihvatiće li da stvarno još uvek sedi u nekoj sivoj, kasnojesenjoj stanici... starac sa odlikanjem na kaputu, jednom suzom, i punom časom... dok voz sa hroničarem-svedokom odlazi nepovratno iz stanice kojoj ni imena ne upamtih — prihvatiće ceo Vojničev svet, šaren a jednobojan istovremeno kao što je ipak, hteli mi to ne hteli, jedne boje sudbina čovekova.

o pravim stvarima i problemima jedne žene. Zašto stalno da lupaš glavu o psihologiji en masse, ili psihologiji solo, pojedinačno etc, oprosti mi, ja sam za to amater, ali i stručnjaci se tu prilično muče i pletu moguće ko pilad nožicama po kočušini, zar ne? Paulina melanolično promrmlja u sebi. Ženska posla. Nikada se nećemo uzdići iznad ponekih davnjašnjih, samoženskih prokletstava? Jaru je voleta valjda i zato što je žena celim svojim bićem i što je to saznanje nije nikada bolelo niti brinulo. Pučkajući usnama i iskrivljujući oči do ukipljene zirkavosti, Jara cvrkutavu upita, Znaš li što ima novog, Pau? i nastavi bez zastajanja pretpostavljajući da Paulina ne zna za najnovije trač — novost. Ispriča ljubavne dogodovštine „političke kokoške“ verujući da će intimni rekla-kazala fakta da zainteresuju Paulinu zbog Šumarove alergičnosti prema toj ženi, ali je Paulina pospano slušaše, potvrđujući joj glamom svaku reč. Zatim se Jara raspriča o svom bivšem momku, postarijem apsolventu koji umesto da dovrši studije kupi bubanj i priključi se jednom bit sastavu, amatera i po celi bogovetni dan vežbaju i larmaju u jednoj kući predgrađa, a On, taj njen bivši momak, medu onim zapenjenim goluždravcima izgleda kao omatoreli magarac. I govorila je Jara mnogo i brzo, upotrebljavajući sočne epitete, jedna novost je povlačila drugu kao vagan u kompoziciji bez kraja, smisla, do zamora, sumagliće, i Paulini se učini da je zaspala, jer je Jarin do dir potresao kao laka jutarnja zimomora, oseti umor, nejednako raspođenu slatkastu bol po telu kao otiske čvrstih Šumarevi prstiju, stiskova, prenu se, čuje, Šta kod tebe ima novog, Pau? i upravo kad je htela da progovori, Jara nastavi. Ti bi morala konačno ozbiljno razmisliši o svojoj vezi sa Šumarem, ja neću direktno da se mešam, ali ti sestrinski velim da se okolo govorka da je njegova žena dosta bolesljiva i da joj činiš uslugu, pa molim te, sveo te je na rang ljubavnice — kasirice kakvog ekspres restorana, ako je on lud i lukav, ne moraš mu ti biti salonsko štene za pokazivanje. Paulina stavi prste na Jarine usne koje se bezglasno micaju kao gušterovi repovi, Meni je teže nego tebi Jaro, a ja i nisam tvoj temperature, odlučnost da da mi svaka veza, oprosti, traje kao vrapčji korak. — Ja se, Pau, ne vredam, bezbožnik je i bolje kidati odmah neobzilne veze kao tvoja. Ja nisam protivnik kratkih susreta i uzleta, ali beznadežnom bolesniku ne smemo davati samo optimističke prognoze kao detetu i klukat ga gomilom nepotrebnih lekova. Još je Jara govorila, potezala mnoštvo činjenica, metafora, kao da njoj sve to nije jasno, kao da joj o svemu tome nije baš ona, Paulina, govorila, i sada je napada istim oružjem. Prestade sa napadom videći zaklopljene Paulinine oči i pomisli: O, bože, umesto da je tešim kao prijateljica, ja... zasuzi nad sopstvenom okrutnošću, pomilova Paulinine kapke. Izvini, znaš da sam opakooštrog jezika, ali ti nisam mislila zlo. Paulina neosetljivo pospana, ne kontrolišući svoje misli, prozbori. Stigao je novi Adam, Jaro. Jedan žutokljunac po svemu. Jara je ponešto zapitivala o njemu rasprenimajući kauče za spavanje, iznosila plan za sutrašnji dan, domaćinski naredila čak koliko novca treba dati dimnjačaru, koje će odžake počistiti, a koje ne mora, ali Paulina nikako ne moguće da čvršće poveže odnose i naredbe kao da plovi snom kojeg je neodgovorno svesna.